

ПЕТРО ТИХИЙ

СВОЄ ЖИТТЯ

КИЇВ-ЛЯЙПЦІГ

13

ПЕТРО ТИХИЙ

СВОЄ ЖИТТЯ

(РОЗМОВИ НА ВІЖУЧІ ТЕМИ)

КИЇВ-ЛЯЙПЦІГ

Українська Накладня

КОЛОМІЯ

Галицька Накладня

Winnipeg Man

Ukrainian Publisher

1918

Із друкарні Шарфого у Вецлярі.

(Полтавський килим XVIII. століття).

Про значіння культури для сили й розвитку держави, нема що й говорити. Про це останніми часами й українські часописі чимало написалися.

Теперішня війна говорить сильніше всякого писаного слова. Франція, Англія, Німеччина мають не тільки свої держави, але й свої, з питьоменною закраскою культури, вони видержують світову катастрофу. Росія, найбільша з них, не видержала, розвалилася. Бо це був твір, зліплений з усяких народів, земель, вір, а якоюсь одною, питьомою, високогуманною культурою необеднаний! Це була будівля цементом неспоена, лиш залізними клямрами кривди й насили до купи постягана. Й вона розвалилася...

Німець знає, чого він боронить. Так само Француз й Англичанин. Йому треба тільки

оком кинути докола, щоб зрозуміти, за що він кров свою повинен проливати. Не тільки за ті уряди, за ті залізниці, фабрики, за ті мільярди матеріального добра, ні, він грудьми своїми заставляє ті тисячі усяких шкіл, у яких його діти набіраються різного знання у своїй рідній мові, за ті театри, у яких промовляють до ума й серця його великі творці, за ті музеї у всіх, нераз зовсім маленьких містечках, де зібрані до купи спомини про життя-буття його предків, за ті старосвітські дома, святині, за ті пам'ятники народнього горя і слави. У його краю нема городу, у якому на старих домах не було-б мармурових таблиць, що тут родився, жив, для народу працював і за працею умер такий то, а такий, великий чоловік.

У його краю всі люди вміють читати, писати,—вони вміють і думати! У його краю кождий чоловік з головою, з кріпкими руками, з охотою до праці, тую працю собі знайде і доробиться маєтку, поважання, значіння. У його краю всюди лад, чистість, харність, ввічливість; у його краю в ночі безпечнійше, ніж де-інде в днину. У його краю чим-раз менше заплаканих очий, і чим-раз більше рум'яних, всміхнених облич, чим-раз менше калік, а чим-раз більше кріпких, здоровених грудий, на міру „не кравця — а Фідія“. У його краю на вули-

цях, і біля соборів не побачиш жебручих старців, не почувеш прикрого й для людської гідності огидливого слова: „дайте, Христа ради, бідному каліці, дайте!“

За те-там діти, побравши за руки, весело

гуляють та, мов птахи, вільно й безжурно співають своїх гарних пісень.

У його краю що місто, то часопис-дневник, а тих міст і містечок — тисячі!

У його рідному краю всілякі спілки, товариства, від тих по селах, аж до соймів та парламенту в столицях. У його краю, хоч не зроблено ще усього, щоб „приблизилось царство божіє на землі“, але зроблено багато, і робота тая йде в-перед. У його краю, йогож таки мова, книжка, пісня, образ, хата, окремих, власний, рідний аромат життя. У його краю, як ніде у світі! — І якже йому не покласти душі й тіла за той свій рідний, гарний, багатий, дорогий край?

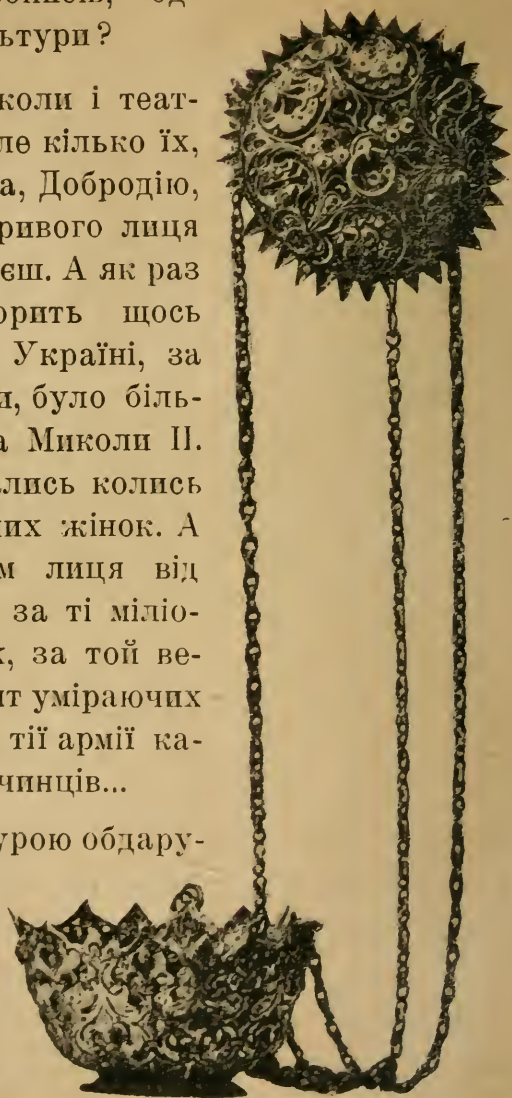
А тепер я питаю тебе, вельми шановний читачу, за що мав свою голову класти Українець в російській армії Ренненкампа, або Брюсілова, за що?

Ти відповіш мені: а хібаж в Росії не було шкіл, театрів, часописів,—одним словом культури?

Так: були і школи і театри й часописі, але кілька їх, і які? Статистика, Добродію, це, дзеркало; кривого лиця у йому не сховаєш. А як раз статистика говорить щось страшного! На Україні, за гетьмана Мазепи, було більше шкіл, чим за Миколи II. Чужинці дивувались колись освіченості наших жінок. А нині? Нині нам лиця від сорому палають за ті мільйони безграмотних, за той величезний процент уміраючих малих дітей, за тії армії калік, бродяг, злочинців...

От, якою культурою обдарувала нас Росія!

Справді, не знаю, у якій європейській державі шукати такого малого проценту ш к і л,

(Кадильниця з 18. ст. Муз. Київ. Ак.)

часописів, книжок, а такого великого відсотка злочинців, калік, та волокитів.

Тай ті нечисленні школи, театри, часописі, що були на Україні, хіба-ж вони були наші? Мова, думка, ідеї, все, все чуже. Вони не йшли на стрічу нашим змаганням, не провадили нас туди, куди наша народня душа бажала, вони були на те, щоб глумитися з нашої мови, звичаїв, з нашого національного „я“ — вони були на те, щоб заподіяти нам найбільшу кривду, яку народ народови, заподіяти може, щоб винародовити нас. Так, ті нечисленні об'єкти імпортованої культури нівечили нашу давню, народню культуру, а нової, чужої не давали, бо ї дати не могли. Раз тому, що було їх за мало, а по друге, тому бо вони орудували такими некультурними способами як: насила, брехня й облуда. Вони ширпили моральну гниль і плодили виродів культури, а не справжніх, культурних горожан.

Школи, мистецтво, література мусять виростати з крові й кости народу, мусять промовляти до його зрозумілою мовою, звуками, красками, ідеями, мусять мати перед собою простір, сонце, небо, а не сидіти в темниці, в ямі, до якої иноді тільки загляне ясний проміннь світу.

Так, Добродію, так, це не пуста деклямація, це звичайна, найзвичайніша правда, якої й доказувати нема-що.

А хіба-ж давало російське правління, українській літературі, мистецтву, науці, отсі конечні умови розвитку, без яких культура, як риба без води, як світ без сонця? Досить згадати славний на весь світ указ 1876 р.— більше не треба...

Знаю, ви заспіваєте мені стару пісеньку про „єдинство рускаво народа“ і про те, що творення обласних культур, це річ неекономічна, це марновання сил, які обернути можна на дальшу хосенну працю. Ви скажете: „пощо вигладжувати, збагачувати й витончувати українську мову, коли єсть гладкий, багатий і тонкий російський літературний язык?“ Ви готові навіть додати, що в-загалі єсть тільки одна культура геленсько-римська, яка перейшла крізь Ренесанс до окраїн Європи і тому вузкі, національні культури, це „парахвіянина“, це безхосенне й так само неекономічне змагання.

„Н-да! Н-да!..“ Не правда-ж? Я запримітив, Шановний Добродію, як ви іронічно всміхалися, коли я говорив про „душу народу“ і про національне „я“ — значиться — ви підозріваєте мене в нещирости, або в пустомельстві, і тому я на всі отсі питання мушу вам дати ширший отвiт.

(Ритовина Тарасевича з „Патерика“ 1702 р.).

Нема сумніву, що всі європейські народи більше й менше просвічені, хіснувалися високою грецькою культурою, й не менше високою римською цивілізацією. Але-ж одна й друга були для них тільки основою, на якій їх власний народний геній ткав свої оригінальні узорі. Гомера, Софокля, Гораца знав Данте, Шекспір і Гете, а все-ж таки, які інші, які неподібні до себе „Божественна комедія“, „Гамлет“ і „Фавст“! Арістотеля, Плятона й Сенеку знали на-ізуєт італійські, французькі, англійські й німецькі філософи, а прецінь-які не подібні до себе Дарвін, Монтескіє, Рескін, Юм, Кант і Шопенгауер! Не кажу про їхні теорії, але про спосіб, як вони тії теорії будують, як їх словами передають. Досить розгорнути книгу котрого з них і прочитати кілька сторінок, инді кілька речень, щоб, не знаючи ав-

тора, сказати. А! це англійський, — французький, — а, це німецький філософ!

Так само
мистецтво.
Греція і Рим
впливали на
весь культурний світ.
так як на них
впливала ко-
лиш Асирія,
Вавилон, Еги-

пет, Етрурія. А прецінь, яка різниця між Леонардом да Вінчі, Рембрандтом і Гольбайном! Навіть малярі, що рівночасно живуть в Італії, Німеччині й Франції — як дуже різняться у своїх творах! Инакше розуміють рисунок, инакше відчувують краски, передають рух, духовий вираз в портреті й настрій у краєвиді. Такої зелені, як в старонімецькій малярській школі не знайдемо у італійських малярів, а за те такого чудового блакиту, як в Італійців дарма шукати на німецьких образах. Це вплив, природи на око й душу артиста, вплив якому піддаються навіть ті, що хотіли стати інтернаціоналами.

На це ви скажете мабуть, що штука є міжнародним, загально людським добром і що її не годиться втягати до політичних мірковань.

Так, вона — „ars longa“. Її годі міряти лік-
тем політичних устроїв і програм. Програми
й устрої безнастанно змінюються, а твір шту-
ки лишається собою. Портрет матері Рем-
брандта байдужий до моди. Йому все одно,
чи попри його пересуваються пані в широ-
ких кринолінах, чи в вузких, англійських спід-
ницях. Для його не цікаво навіть знати, чи
висить він у Бельведері, чи в музеї на Рінгу.
Він тут і там — той самий, незрівняний портрет
матері Рембрандта. А всеж таки і на творах
штуки пізнати національність артиста, дух
часу, пізнати тую

„vita brevis“ перед
якою він так дуже
боронився, бо хотів
творити „sub spe-
cie aeternitatis“.

ональним „я“. Дідичність, раса, географічні й
кліматичні, умови заняття, а в-решті звичка, —
складаються на те, що в кожного народу єсть
своя власна душа, свій власний кут, під яким
він глядить на світ і життя, своє власне ро-
зуміння добра, краси, радості й смутку, своє
власне відчуття розкошів існування і стра-
даннь життя.

І кожний народ тую свою душу обявляє на
зверх у мові, піснях, танцях, в будові меш-
кань, у своїй національній одежі. І як тов-

стому російському бояринови часів Олексія Михайловича неможливо було-би дихати в тісних, пристаючих до тіла штанах Кортеза, як солідному Баварцеві не-долиця гуляти козака, або шумку, так і українській душі нудно, (Господи, як нудно!) на Спаса вбрати нові галоші, перевісити через плече гармушку і йти довжезною і широчезною, а бездеревною та безквітною вулицею пензенської деревні та співати в ніс, пилюгою, задихуючись: „Па уліце маставой“... (Господи, як скучно!...)

А її прецінь силували до того, силували цілі століття, силували кнутом, Сибірею, знущаннями крeпaцьких часів і злодійствами чиновничого режиму. Господи, як силували!

А вона не давалася. Хотіла остати собою, українською душею... І осталася.

Гляньте, приміром, на малярство церковне на Україні й у Московщині. Оба вони вирости з одного коріння, з византийського церковного

малярства. Але яка величезна різниця між ними! Подивіться на образи незвісних малярів у національному музеї у Львові, в Рогатинськім, Богородчанськім, Краснопущецькім іконасі, пригляньтесь до малюнків у збірці Ханенка, в музеї Київської Академії, Харківського університету, пригляньтесь, (і то варт добре приглянутися!)—до архитворів малярської штуки в Сулимівці, а тоді пригадайте собі ті темні, мертві, грізні постаті святців, які ви бачили по московських церквах і манастирях, — а побачите, яка це велика різниця. Небойземля! Два світи! Дві культури!

Ритовина Козачковського.
(з XVIII століття).

В українській
штуці серце, нерви, чуття, радість і смуток, рух,
краска, сонце, словом життя — в московсь-

кій: шаблон, догмат, закам'янілість, страх, щоб не переступити іконографічного припису, щоб не сказати чогось від себе, чогось нового,

(Різдво образ Іжакевича).

оригінального. Вражіння, яке вони роблять на вдумчивого Українця, чудово передав Шевченко у своїм у журналі. Цей великий поет і

маляр, вертаючи із заслання, зайшов у Н.-Новгороді до церкви св. Георгія і аж вжахнувся, побачивши там образ якогось чудовища, намальованого на круглій дошці. Він думав: „чи не індійський Ману, або Вешад заблудили до християнського храму, щоб полизати оливи та понюхати ладану?“ Аж ось до церкви увійшла якась розкішно вбрана паня і стала хреститися та бити поклони перед цим чудовищем... Так, Добродію, так, Москвич бє поклони, а Українець відвертається з омерзінням від „чудовища“ і кличе: „Безглузде ідолопоклонство“.

Не хочу я казати, що московська іконопластика немає ніякої цінності, що тільки українське церковне малярство, сніцерство, штихарство і т. д. мають вартість. Я тільки кажу, що Українець не чує в московщині смаку, що до його промовляє штука иншими устами й словами. Його національна душа має инші бажання, шукає другого вислову — й на це немає ради!

Ніколи не забуду образу незвісного творця, який я бачив у Львові, в національному музеї.

(Чаша із старих металевих виробів).

Матір Божа з обличчям нашої селянської жінки, тільки в якійсь екзотично-княжій одежі, вийшла весняним ранком у поле. Кругом неї трава - мурава така дуже зелена - зелена,

Пречиста Діва
(з Поділля, XIII стол.)

а в тій траві квітки, такі сині, жовті, червоні, такі гарні й свіжі, що — ока відірвати годі. Як же по тій траві ступати, як тії квітки толочити? Це-ж гріх! І стоїть Матінка Божа серед тої трави й квіття з лицем повним захоплення красою, і з очима повними, жалю, і з устами, мовби сказати хотіли: Що-ж мені, бідній, почати?

Образ цей малював якийсь поет— тай годі. Його не

у його власній душі. І образів таких ви побачите по наших церквах — сила! А між ними кілька архитворів, архитворів, над якими колись учені будуть собі голови ламати, як вони могли родитись на Україні в XVI, XVII й XVIII столітті, серед таких тяжких політично - суспільних умов!

Творила їх охота порвати пута приписів і шаблону, творив їх бунтарський дух Українця, який несвідомо кидав своє слово протесту перед престолом Все-

(Із образу Покрови, в Сулимівці, Переяславського повіту).

вишнього у церкві, творила їх любов життя, природи, поступу, творило їх бажання сказати своє власне слово, свою власну молитву душі, об'явити своє національне „я“.

І не тільки в малярстві, те саме бачите ви в українських килимах, вишивках, кераміці, тканинах — скрізь. Всюди, на давній, грецькій, перській, єгиптянській основі український дух тче свої питьомі, українські узори, говорить, або чує, що хоче сказати, щось від себе. Він розмовний, гостинний, жизнерадостний. Він любить дерева, квіти, птахи,

любить, щоб його хата стояла, або у балці, або під горбочком, — щоб недалеко була річка, криничка, садочок. Він, хоч бідний,

(Образ. із Сулимівки XVIII, ст сл.).

гноблений, кривджений, шукає краси, шукає духової насолоди в житті, прагне поезії.

„Що це поезія?“

Так, добродію! „Що це істина?“ — питався Пилат. — Розумію. Та не будемо ми гратися в учені дефініції. Для одного поезія, галоші і гармушка, для другого вичесана чуприна й

вишивана сорочка, для одного крепкі слова за бутилкою монополки й сороміцька лайка, й поторощена посуда, для другого спокійна розмова на свіжо-вимазаній приспі, і пісня у вишневому саду, і щире зітхання за тим, що було й мохом поросло і за тим, що повинно-б бути, а нема... Кому чого треба, чого чия душа бажає; що язик, то смак — тай годі!

І тому власне, ми хочемо мати свою літературу, музику, малярство, театр, свою часопись, книжку, школу, науку, свій промисел, фабрику й економію, одним словом-свою культуру й цивіліцію. В чужих шорах ми вже доволі довго ходили, вони нам боки повишморгували й карки повгинали. Хочемо розпростувати спину, хочемо сказати своє слово, об'явити своє „я“. Можливо, що це національний егоїзм, але цей егоїзм єсть у цілій природі. Це охота, не тільки істнувати, зберегти свій гатунок, але й розвиватися у вищі й гарнійші форми, це бажання поступу, яке проявляється, свідомо, чи не свідомо, не знаю, досить, що проявляється, в цілій природі.

А що чужі державні форми, татарська, польська, литовська, московська й малярська здержували нас у тому природному змаганню, тому, що вони насилували нашу „національну душу“ й не давали їй розвинутися в повний ріст, так ми, як народ, а не безмовне стадо, повинні, й

мусимо подбати про свою власну державну форму. Мусимо збудувати й забезпечити свою власну, українську державу, яка дала-би нам спромогу вільно розвивати свої вроджені сили ума, серця, м'язів.

(Образ Покрови з Новгородка, на Чернігівщині).

Історія кількох століть переконала нас, які то гаразди чужим панам на гречку орати і тому спрібуємо раз на своєму власному полі для себе самих золоту пшеницю сіяти. Може самі ми білого колача поїмо і ближньому, (та не ворогові!) лишній шматок відступимо. Ось вам, шановний Добродію, моє просте, але щире слово. Не хочемо держави для держави, тому

бо вона в других народів єсть, але хочемо і мусимо її мати, бо вона нам потрібна до розвитку наших духових й матеріяльних сил, до осягнення вищого ступені культури, до поступу, якого й подумати собі годі без волі й самостійності. Самостійність робить чоловіка відважним, підприємчим, енергічним, певним, і тому стоятимемо за самостійністю нашої держави. Не хочемо бути рабами, а тим паче, рабами рабів.

II.

Ви читали новелю Всеволода Гаршина „Attalea principis“. Правда, прегарний твір? І, як багато

(Вознесення з іконостасу в Богородчанах.—Галичина).

таких знаменитих творів, має туя прикмету, що

єсть неначе символом судьби одиниць, а навіть народів. Як чудово змалював тут безталанний поет трагічну долю рослини, приневолюєї жити не на волі, а в теплиці, між склами, в душній атмосфері, — у тюрмі, з якої сонце видно лиш крізь вікна, і до якої не залітає вітер.

Нудьга й туга, — страшна, невиносима скука!

І що-ж остається тій знасилюваній, тій пригнетеній рослині?

Рости, рости в гору, все вище й вище, поза межі теплиці; сторожити її рами, розбити, розсадити скла й добутися на волю. Хоч раз протягнути свої віти далеко й широко, хоч раз почути на своєму листі гарячий дотик сонця, хоч раз заколисатися на крилах вітру, хоч раз дихнути свободним повітрям, — а там, хай буде, що хоче...!

Й вона це робить...

Трагедія природи...

Подібну трагедію переживав український народ. Йому казали жити в душній атмосфері чужини, йому не давали доступу до сонця, його засудили на вегетацію, на повільне конання. І йому оставалося одно — рости! Рости, поки не розсадить мурів тюрми, поки не розторошить тих пут, що відділюють його від справжнього життя.

Бачу, мій шановний, невідомий Читачу, як ти всміхаєшся і кажеш: порівнання шти-

гулькає на праву ногу, бо „Attalea princeps“ була родом з далекого півдня, а її неволили до життя, на півночі, це одно, а друге — вона росла, як об'єкт, потрібний для науки, а може прямо тільки тому, щоб вдоволити бажанню багатого власника теплиці, який поміж своїми рослинами хотів мати також „Attale-y princeps“. — Ваша правда, Добродію. З „Attale i princeps“ нездирали шкури й не висисали її живучих соків — її неволили тільки, — тай годі. Але що до першого заміту, скажу вам, що він не стійкий. Бо так, як „Attele-y princeps“, так і наш народ переносили в чужу атмосферу, з „дального юга в сторону сіверную“.

„Як це?“

А так, що український народ, і по своєму етнічному типу, і по своїм принципам культури належить до народів середземноморських, його тягне до Європи, до круга народів, які сотворили теперішню високу європейську культуру... А Росія...

„Хібаж ви хочете Росію виключити з того круга, хібаж вона не належить до Європи?“

І так, і ні. Від Петра Великого її тягнули

Тарілка з Межигірської порцеляни.

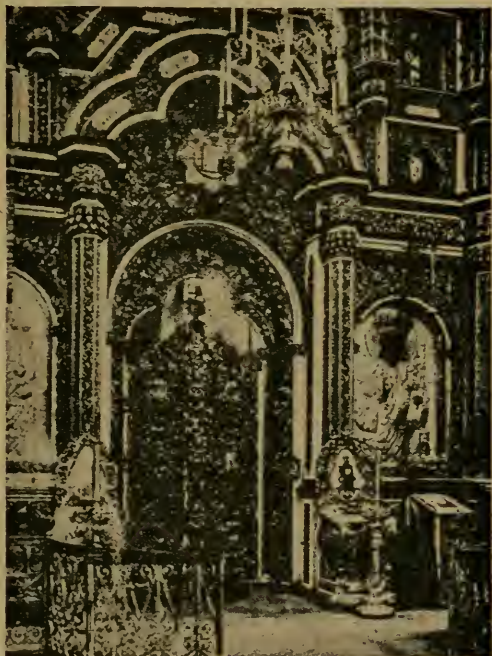
туди за уши, а вона не давалася. Не хотіла. Вправді чимало Москвичів зевропеїзувалося, вправді чимало з них увійшло до Пантеону теперішньої культури, але загал? — загал остався у своїй душі ворожим до придбань європейської цивілізації.

„Якто? А Пушкін, Лермонтов, Тургенєв, Грібоєдов, Гоголь, Рубінштайн, Мєчников, Чехов — а великий Толстой?“

От, бачите, всі вони, не істинно рускїї, в їх жилах плила чужа кров. Кождий з них мав свою „Attale—у princeps“, — в душі. Навіть Толстой, той Толстой, що колись звався Dick. Всі вони, і багато, багато других, тужили до Європи і раді були її придбання перецінити на російську землю, яку вони полюбили щиро, гарячо, трагічно. А народ? народ остався собою. Йому заєдно сниться мандрівка цілими тисячами літ гень, деє з над Амуру, чим раз дальше і дальше на захід, за новою травою, за свіжими пасовищами для своїх отар. Финсько-монгольський сон... Прочитайте „Лѣсную топъ“, „Мѣлкій бѣсъ“, новелі Андрєєва, Чехова і багато багато других, безперечно дуже цінних творів. А безсмертна тройка з Гоголевих „Мертвих душ“, а „грядущий хам“ Мережковського? Всі вони говорять вам, як не-мож краще, що правдиво руській душі у рамах європейської культури невіно-

симо тісно. Вона чого иншого хоче. Чого? Того не вміли сказати її геніяльні речники, бо вони тягнули в право, а вона йшла у ліво. А коли надійшов п'ятий акт цьої великої трагедії, їх не стало. Ріпин — з голоду гине, а де Мережковский, Андреев і батато — багато других? Бог вість! Навіть могили свого пророка, Толстого, не пошанував російський народ,—не то що!

Видно: вони і він—це не одно, це не кров з криви і кість з кости. Історична трагедія. Вони творили, а народ руйнує, бо цей народ не знає й не відчуває потреби

(Іконостас із церкви Св. Миколая, у Кіїві.)

б у д у в а т и.
Теліга, кілька патиків, кілька шкур, щоб склеїти яку там саклю — тай на тім край. Пригадайте собі, як виглядала Москва в XVII століттю, як виглядають ще нині деякі ро-

сийські міста. Без водопроводів, каналізації, електрики, без хідників. По що? — коли й без того обійтись можна, коли так з тим, як і без того в Європі скучно. „Скучно, Сашенька, скучно!“

Давнійше тую скуку, яка мов густий, осінній туман повисла над російським життям, приписували виключно благодаттям царату. Але нині—його нема, нині дух народу повинен би заспівати пісню волі, повинен всміхнутися, дихнути, показати що він уміє.

І він показує. Усуває, що нанесла чужа культура, що збудували Німці, Англичани, Французи, Поляки, Українці, прикликані ще Петром Великим до перебудови Росії в Європу.

Нам нема часу, ані потреби помагати їм у тій їхній роботі. Це їх хатня справа. Най усувають що їх розум вважає непотрібними і чого їх душа не бажає. Вольному воля! Але і до нашої роботи ми їх не кличемо і не потрібуємо, бо наша робота зовсім друга. Нам треба відгребувати ті основи, які поклали наші предки під храм незалежної української держави. Нам не-пора руйнувати, нам треба підносити з руїни, що єще не спорохнавіло, не струпішшло, й на тих основах вести будівлю далше. Нам треба це робити скоро, отже й згідно, дружно, любовно. Вони нам можуть не помочи, а псувати працю, бо ми, а вони — це два світи...

(Старі кашлі з побутовими сценами).

III.

Така розмова, яку я отсе веду, має за собою великі недостачі й невигоди.

Мій розмовник існує, так сказати-б, *in partibus infidelium*. Я бачу його більше духовими, чим фізичними очами. (Але я певний, що він єсть, і не оден, а великі тисячі, тисячі своїх, і чужих, невірних Фомів у українській справі).

Бачу їхню злобну усмішку на устах, бачу, як покивують головою: „Н-да! Н-да! Україна! Українська культура. Нічево! Ето для розвлеченія“.

І я відповідаю на ті їх злобні замітки, а на зверх воно так виходить, що немов то я скриваю якісь задні, нещирі думки, значиться: я некорректний, нетолерантний чоловік, а то й шовініст-націоналіст, мазепинець. Виходить, немов то я, коштом високої роспійської куль-

тури рад-би підняти з її ничтожности якусь неістнуючу українську культуру, немов-то я, в часах демократії, обиджаю великий російський народ, — і таке инше.

А я тимчасом, (вірте, або ні, на це не маю ради), я хочу тільки висловити свої думки, а

(Боклажок
гуцульської роботи).

хочу тим гарячійше, бо досі нам не вільно було говорити того, що ми хотіли. Були ми, ніби ті діти нерозумні, або раби безсловесні. Отже й висловлюю.

Шовінізм — річ недобра, але брак поважання для свого рідного народу, брак віри в його хист, у його пра-

во на розвиток і спромогу поступу, це також не-аби-яке зло. Культури, ані доганою не понизиш, ані хвальбою не повисиш, вона має цінности, котрі самі за себе говорять. Але ті цінности можн украсти, (як крадено в нас майже цілу київську стару літературу), а культурні творчі сили можна у поневоленого народу відтягати, як і відтяг-

нено від нас стільки геніяльних наших людей. Тут треба ревіндикації, (коли вільно вжити цього юридично о терміну), так Добродії — ревіндикації. І свої і чужі мусять пригадати собі, яких і кілько людей великої міри дав світові український народ. (Світови, а не собі). Свої й чужі мусять зрозуміти, що народ, який дав „Автора Слова о полку“, Бортнянського, Гоголя, Ріпина — це творчий народ, гідний і спроможний жити своїм власним життям.

Російського народу я не маю наміру обижати. Я його так само поважаю, як польський, финський, угорський. Ні менше, ні більше. Він великий народ і можливо, що в його судьбі єсть також якась велика трагедія. Може він не зажив таким життям, до якого був сотворений, може він своїх сил і спосібностей не мав нагоди виявити, може він ще свого слова світови не сказав. Хто тому винен — не знаю. Петро, Катерина, Микола, чи їхні державні мужі, чи культурні провідники Росії? Це повинні-би знати російські історіозофи й ідеологи. Я тільки знаю, що російський народ одно, а український друге.

„Якто? Хіба-ж не всі люди однакі? Хіба-ж історія не зробила нас однаково спосібними до прийняття й творення сучасної культури?“

Певно, що народів, які тепер мешкають в Європі, годі ділити на зовсім окремі етнічні

типи. Певно, що вони сильно перемішані з собою. Скрізь подибуємо середземноморців, альпінів, германів і т. д. А все-ж таки між жидами більше семітів чим між Італійцями, між Мадярами більше угро-фінів, чим між Англичанами. Так само, в нас більше породи славянської, чим між Москалями. Комуś треба вірити. В цьому питанню я вірю покійному нашому Хведорови Вовкєви. Він показував мені тисячі фотографічних знімок з цілої славянської території, тисячі помірив антропологічних і казав, що декілька миль на північний схід від Чернигова, того, що ми називаємо славянською породою, майже не стрічається. Ми короткорукі, довгоногі, широкогруді, вузколиці і т. д. а Москалі, довгорукі, коротконогі, вузкогруді, широкоскулі і т. д. Ми русяві, глибокоокі, худощаві, а в них часто-густо попадаються й руді, й товсті, короткошиї і таке друге.

Те саме бачимо і в конструкції психічній, в устрою родинньому, громадському, державному, в культурі й цивілізації. Українець любить жити, Москаль радо говорить про жінття, теоретизує, Українець, коли вірує в Бога, так молиться щире, зітхає з глибини душі, дає на-боже, Москаль думає, як йому палці до молитви зложити, в який бік повернутися, як поклонитися і т. д. Українець цікавиться

тим, що робиться у світі, як люди по других краях живуть, він рад чужому гостеві — Москаль з-давна ворожим оком глядить на захід, він сліпо переконаний, що правда у востоці, він від чужинця відвертається, мов від злого духа. Примірів нема що й підбрати. Кождий знає їх навіть із шкільної науки, кождому відомо, як відносилися „русскії люде“ до чужинців за перших Романових, за Петра I, й пізнійше.

В нас инші вдачі, бо инша земля, кліма, умови істнування й фізичної праці. Вам треба тільки глянути на образ Васнецова й Ріппина, щоб сказати, котрий з них Москаль, а котрий Українець.

Теорії про якусь одну спільноруську науку, літературу, штуку, мову, так і остались теоріями, а життя говорить своє. Життя показує, що в нас окремі мови, літератури, штука і що нам треба окремих держав, бо в одній хаті Українцєви й Москалеви не вигідно жити. Колись, (Бог знає, що буде колись!) але нині так воно є і так мусить бути. Колись, можливо, що люде ще більше перемішаються, що всі стануть говорити одною мовою, що не буде горожанина німецького, російського, українського, а буде тільки горожанин світа. Не нам про це балакати. Ми живемо не року божого 2000, а 1918 і мусимо числитися з тим,

що цього року єсть. Нинішня хвилина каже нам, що Киянам було зле і під царським чиновником і під большевицьким червоногвардейцем і тому тії Кияне хочуть жити під управою своїх власних людей, хочуть мати свою державу.

„Ви-ж її і маєте, дякуючи великій війні, яка видвигнула принцип самоозначення на-родів. Але хіба-ж вам треба зараз брати розвід з високою російською культурою й цивілізацією, хібаж вам треба викидати за поріг російську школу, й відхрещуватися від Пушкіна, Достоевського, Горького, коли ви ще своїх таких світочів не маєте?“

Отже на це мушу сказати, що ми дістали свою державу не-тільки дякуючи історичному моментови, але й завдяки силі та енергії народу. І чим більше тая енергія розвинеться, тим—більше сильною стане наша держава. А, щоб тая енергія розвинулася, ми мусимо перед народом ставити великі завдання. Народ мусить знати, що він не позиками жити має, а добром, яке він сам собі добуде; що він мусить утворити і свою власну школу, і свій уряд, і промисел і усе. Що ми чужих взірців не будемо жахатися, це певне, але тих чужих взірців не шукати нам виключно в Росії, а брати їх з першої руки, з першого джерела, там, де вони най-

кращі і найчистіші; так Добродію, — і найчистіші.

Пушкіна, Достоевського, Горького, ми чатати мем як Шіллера, Бальзака, Анатолія Франса і як багато, багато других чужонародніх письменників. Але не забувайте, що перед Пушкіном був Данте, Шекспір і Гете. Це загальнолюдські генії і їх твори мусять лягти в основу нашої науки літератури. Не забувайте й про Ібзена, Уальда, Гауптмана і про цілу фляпгу знаменитих європейських письменників. Не тільки світа, що в вікні, не тільки краси й правди, що в російській літературі. Вона нас повинна й мусить цікавити, на стільки що, німецька, французька, англійська, скандинавська й польська. А коли яка література мусить нам бути окремо близька, і більше дорога, так, даруйте за щирість, але це не буде російська, а наша, українська література.

„Н-да, Шевченко, Шевченко, і еще раз Шевченко“.

Так, перше всего Шевченко, бо йому наш народ завдячує особливо багато. Але крім Шевченка, ми маємо чимало цінного у літературі давних, княжих часів, маємо Енеїду Котляревського, і перші повісти із селянського життя Квітки, маємо знаменитого романтика Метлинського і перворядних байкарів Гребінку й Глібова, маємо новелістку, не менчу від най-

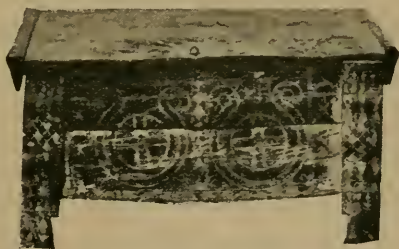
більших, Марковичеву, і Куліша і Федьковича і Франка й Коцюбинського, маємо оповідання Стефаніка, яким рівних не знайдете в жадній літературі. Це перворядні сили, а поза ними багато, багато менше звісних, недоцінених, забутих, як недоціненим і забутим був поневолений, недержавний український народ. Не одно з нашого минулого, давно й недавно минулого, мусить бути відгребане, відсвіжене, відновлене, а тоді певно покажеться, що не такі то ми вже бідні, як це людям, а навіть нам самим, здавалося. Не одного ми не вміли цінити, тому, бо воно наше, а те наше було опльоване й обсмішене „нашими-ж таки братами“. Доказом переводи. Майже все, що з українського переложено на світові мови, стрінулося в світі з прихильною оцінкою, деколи навіть з одушевленою критикою. А в нас воно було — от таке собі.

Ось вам примір. У нас Шевченко, — то був „Кобзар“. „Артиста“ мало хто читав. А видали його Німці у гарному виданні і видання це розхоплене, — дістати трудно, хоч, як на німецькі книжкові ціни, було воно досить навіть коштовне.

Українцям треба своє українство підняти на властиву височінь, треба йому знайти властиву ціну, а тоді покажеться, чи годні ми жити без позичок, чи ні. Думаю, що ми не

банкроти, що перед нами, єсть гарна й певна будучність.

Українська держава, без української свідомости, без віри у свою творчість, у спроможність стояти на власних ногах, була-б твором мертвородженням, була-б явищем, над яким стояв-би знак питання. В українській державі мусить бути українська думка політична, український розум, сила, українська краса. Тоді тая держава буде певна. В українській державі мусять бути свідомі Українці, а їх виховає українська школа, театр, книжка, музика, малярство. Тому керманічі державні мусять гідно й певно поставитися до

С т і л
(із Хотинщини).

того ґундаменту кожньої держави. А то що з того, що ми матимемо своє правительство, послів, військо, свою державу на папері, коли в дійсности, чужинці засиплять нас своїми часописями, книжками, кафе-шантанами, модами, впровадять чужу мову до школи, до товариського життя, в кружки родинні — і яка-ж тоді буде ця Україна? Ми це знаємо і зробимо, щоб на всі фронти обезпечити наше державне життя.

Ритовина Тарасевича.

IV.

Шановний читач, Фома Невірний, махає на-від-лів рукою, мовби наскучливі мухи відганяв від свого обличчя.

Я догадуюся, що він хоче счазати... „Говоріть своє, а хахол без Великоросса не обійдеться. От і тепер, хоч скільки у нас в Москві та Петербурзі своєї праці, а ми кидаємо її, а самі йдемо до Вас у Київ, щоб вас не випускати із свого проводу“.

Справді, неімовірна і на-жаль цілком зайва, великодушність! Киньте її, бо ми і так не знаємо, чим вам віддячити. Ми дуже невдячний народ. Польща, як піклувалася нами, а ми, погані гайдамаки, неделікатна чернь, взяли тай розвалили її, таку шляхотну паню. Не варт, їй Богу не варт, жертвуватися для такого невдячного народу! Краще над ним поставити хрестик, — краще для вас і для нас. Для нас, бо пусти дитину з рук, то вона, хоч собі гуза

набе, а все-ж таки навчитися ходити, а для вас, бо вам самим тепер допоміти треба, а не нести її там, де вас не кличуть. Говорім поважно. Російська держава скидалася на великого ласуна — обжору. І Сибір, і Кавказ, і Польща, і Україна, і цілий світ йому давай а він все голодний, все йому мало. Менче вкусиш, легше проковтнеш. Та державники російські не слухали тої доброї поради, їли і їли, поки їм у горлі костою не стало, а тепер большевики мусять болючу операцію переводити. Щось подібного було колись з римською імперією. За-багато провінцій підбила під свій скиптр і розвалилася, хоч старинний Рим,—то не був Петербург. Яка адміністрація, суди, культура й цивілізація — Господи! Ще й до нині дивують нас римські віа-і аква-дукти, — терми, театри і т. д. Але щож? Культурні сили Риму мусіли йти на кольонії, в далеку Галлію, Гельветію, Британію, Сирію, — Бог вість де! А в Рим тимчасом напливали варвари. Не вистарчало римської молоді, щоб заповнити славні легіони, стали імператори приймати туди чужинців. Римський гріш мусів мандрувати на край світа, щоб там оплатити римського урядника й центуріона, щоб удержати провінції. І ось, коли наперли на Італію північні народи, Римови бракло і гроша і римського жовніра і, — він упав. Не тому, що був здеморалізований, це байка добра для

дітий, а тому, що був за мало римський. І Россія була за мало російська, вона не годна була видержати теперішньої світової війни. Возміть армію — Хіба-ж це була російська армія? Тепер, коли Россія позбудеться чужих народів, і стане російською державою, (про форму годі на-перед говорити), то вона безперечно буде почувати себе сильнішою.

Перше на неї за-багато чужих рук працювало, а тепер вона сама мусітиме про себе дбати. Це викличе серед російського народу більшу промисловість, рухливість, підприємчивість. Землі йому останеться доволі, всіляких природних багатств також, треба тільки

завести кращу господарку, а основи до життя знайдуться. Краще менша, а сильна держава, чим велика, а ракувата в собі. Я так думаю. А ви?

Мій розмовник глибоко зітхає, як дідич, котрий з великого двора переноситься на малий фільварок. Видно, що йому не любо на тую тему говорити. Він ще-раз вертає до літератури. Це мабуть менше болить „А все-ж таки я не пони-маю, як українська інтелігенція буде могла жити без російської культури, скажім приміром, як вона обійдеться без нашої високої літератури“.

Добродію — це привчка, нічо більше, лиш привчка, і то не мимохітна, а примусова звичка.

Українець не мав рідної школи, українська книжка довгі часи була заборонена, українські часописи що йно останніми літами стали являтися на Україні, та й то, як щось небезпечного — і, цей нещасливий Українець хоч-нехоч став привикати до роспійської школи, книжки, часописі, і нині неодному й справді здається, що немов-то без російського добра йому й дихати трудно.

Але мине рік-два і той самий Українець сам собі буде дивуватися, як він колись міг бути такої думки.

От возьміть Галичан. Там колись були німецькі школи, часописі, книжки, і добряги Українці сорокових літ минулого століття, так привикли були до німеччини, що багато з них, хоч часи зовсім перемінилися, числило до кінця життя: не два рази два — чотири, а: *zwei mal zwei — sind vier*. Шіллера вміли на ізусть, а говорили по німецьки так, що Могильницького, коли був депутатом, Німці не могли наслухатися та нахвалитися. Потім прийшла польська мова і виперла німецьку із школи, уряду, навіть з інтелігентних домів.

І не - оден галицький Українець не вмів своєї етимологічної правописі, а по польсь-

ки писав, як Малецькі, неоден не знав що таке Іван з Вишні, але Скаргу твердив на — ізуст. Повісти Качковського, Карженьовського і Крашевського були духовою поживою наших родин, особливе в час довгих зимових вечорів, коли без книжки витримати трудно. Тоді то не-одному здавалось, що, як таки можна обійтись без польської літератури? А

нині? кільки ви знайдете галицьких Українців, які навіть говорити по польськи не вміють, кільки українських домів, у яких з-роду-віку не було польської книжки!

Оттак буде колись й на Україні з російсь кою школою, мовою й літературю. Тільки „падождіть немножко“. Такі переміни не діються так скоро, як у Овідія.

Це привичка, Добродію, лиш привичка, — та ще й силувана.

V.

„А всеж таки, що Достоевский, то Достоевский і що Толстой, то Толстой. Це світові: велитні.

Українська література не те, не те...“

Ви хочете сказати, що вона так собі для домашнього обіходу, провінціоналізм, одним словом: „для розвлеченія?“

„Ні, я не те, я тільки, бачите, високої думки про російську культуру. Вона має в со-

бі щось нового, грандіозного. Вона шукає чоловіка, того справжнього чоловіка, котрий серед гучу фабрик і бренькоту гроша, серед ярмарку життя десь затратився. Він був і нема. І наші великі письменники, взагалі творці, ходять і шукають його; калічать собі руки й ноги, попадають в конфлікт з державою, з опінією публичною, з церквою, а своєї великої місії, свого божого посланництва не зрікаються“.

Чолом перед апостолами істини. Але хіба-ж ви думаєте добродію, що вони тільки в Росії являються, а в других народів родяться самі пивоварі, винокурні, милороби й інші промишляючі добродії? Хіба-ж ви думаєте, що Шевченко, який боровся за визволення кріпака і за еманципацію поневоленого народу, не робив історичного, апостольського діла? Тільки, цей Шевченко був сам колишній кріпак, його запроторено на десять літ в далекі степи, йому зачинено правдомовні уста і, з генія, який робив не тільки народне, але й загальнолюдське діло, зроблено маловідомого бунтаря. Не те Толстой. Він, хоч боровся з сучасним режимом в Росії, хоч виступав навіть проти святійшого синоду, а все-ж таки сидів собі в Ясній Полянї і писав. Його твори, хоч російською цензурою обскубані, виходили повним текстом за границею, він

хоч неблагонадійний, а все-ж таки був письменник великої імперії Російської, він був граф Толстой. Si duo faciunt idem, non est idem. Наша література й штука терпіли за-єдно чимало через те, що за ними не стояла власна, сильна, самостійна держава. Цього в будучности не буде. Але ми не хочемо також щоб наша держава терпіла ізза того, що за нею не стоятиме своя власна й самостійна культура.

Ф. Красицький. Гість із Запорозжя.

„Н-да. — Але ви всеж таки не зрозуміли мене. Я хотів сказати, що російська література розроблювала болючі загальнолюдські, світові питання. Питання існування чоловіка,

цілі життя, питання Бога, взаїмен людини до людини, того самого й противного пола. Вона доторкалася з одного боку всіляких метафізичних, а з другого наукових питань, вона російському інтелігентови була, ніби новою релігією — розумієте мене? А між тим, українська література ставила собі куди вуще завдання — вона оберталася в національному кружку, малювала Івана й Гриця, як він їсть, спить, пє, як він жінку бє, впивалася споминами виідеалізованої минувшини з гетьманами і бунчуками на чолі, та кидала паперові громи на своїх лютих тиранів. Вона була більше описовою штукаю, о скільки її твори заслуговували на почетне імя штуки. Розумієте мене?“

Ну щеж-би ні! Таж це пісонька стара, як світ. Навіть такі високоумні критики, як Бєлінський не вміли иншої співати. Але-ж пісня ця, бачите, збудована на фальшивиму акорді.

Поговорім спокійно. Це правда, що наша література у великій мірі описова, але вона мусіла такою бути. Вона-ж була речником народу, котрого істнування вороги наші заперечували. Треба було і своїм маловірам і чужим невіжам і, скажім, неутральному світові перше всього показати цей народ, котрого, ніби то нема. І як він виглядає, і що він думає, і як він терпить і чого він собі бажає. Етнографізм української літератури не був

такий то тісний, як декому здається. Він робив велике політичне й визвольне діло, давав документи існування народу, котрому вороги живцем похорон відправляли. Те, що наша література зробила селянина й селянку своїми героями, що відчинила перед ними двері до святині штуки, це колись, і то незабаром, буде їй почислене за велику заслугу для розвитку людства. Це-ж була демократизаційна робота.

Те знова, що вона малювала реального чоловіка, а не залазила в області метафізики, віри, психопатії, криміналістики і Бог — вість куди, це також не такий то гріх. „Нема книжки моральної й неморальної, єсть тільки книжки добре й зле написані“ — сказав Уальд у вступі до своєї „Сальоме“. Не предмет, не літературні теми тут важні, а важне, які твори дала українська література, цінні, чи безвартісні.

Судити об тім повинні читачі, для яких вони призначені.

А спитайте ви українського читача, чи гарна Шевченкова „Катерина“, Кулішева „Оріся“, Марковички „Два сини“, Гребінчені „Приказки“, Руданського „Співомовки“, Франка „Зів'яле листя“, Коцюбинського „На камені“, — спитайте його, а побачите, чи не видивиться на вас, мов на божевільного. Як можна такі питання завдавати?

Справді, як можна, коли вибрані твори української літератури давали й дають своїм читачам велику силу радості, потіхи, вдоволення, морального підйому. Вони розбуджують свідомість людську й національну, підбадьорують до боротьби за волю і правду. А по-при те ширять розуміння краси, своєю гарною формою, своїм викінченням, своїм вищим, благородним духом.

Хто з нас, молодим бувши, не плакав над Квітчиною „Марусею“, хто не сміявся сердечно, читаючи Руданського „Співомовки“, хто не захоплювався ліричними віршами Куліша, не переживав разом з ним його „Чорну Раду“?

Не вам судити про вартість й безвартістність української літератури. Цей суд належить українському народови і його історії. Так — історії, на якій судьбу мала тая література вплив превеликий.

Український народ від Котляревського до Шевченка, це був народ селянський з нечисленною інтелігенцією, котра не відцуралася його. Той народ був занедбаний, прибитий, його треба було освідомити й піднести з тяжкого становища, вивести з вавилонської неволі.

Це й робили українські інтелігенти, це робила разом з ними українська книжка, театр, пісня. На міркування, чи варто жити, чи ні,

чи життя людське має яку ціль, чи єсть воно прямо якоюсь трагічною похибкою, на позіхання від уха до уха, плювання у вікно, задирання ніг вище голови, — не було тоді часу. Життя кликало до праці, до енергічної, реальної роботи і нашим духовим провідникам належить за це велика дяка, що вони на цей поклик відгукнулися, що осталися на своїй вузкій, народній ниві, а не пішли безприютними мандрівниками по велилюдних міжнародніх шляхах. Здоровий інстинкт молодого народу побідив.

В літературі опис, і розмова, і характеристика, і міркування на всілякі високі, вічні теми, і аналіза психічна, — все воно потрібне й рівновартне, коли написане гарно й умно. Не можна ставити до письменника домагань, щоб він давав менше описів, а більше лірики, менше акції, а більше аналізу — і таке друге.

В літературі й штуці мусить бути воля, може більша ніж де. Чим менше шаблонів, приписів, норм, цензури, чим менше творці оглядаються на те, що скаже критика, тим буйніший може бути розвиток творчий. Хто сам працював як письменник, або артист, цей знає, як воно є. Література, котра забула-б про духові потреби широких мас горожан, як гірко працюють, виховують дітей, держать на своїх раменах весь тягар держави, а турбува-

лася-б виключно потребами звихнених, знеохочених, зломаних одиниць, всіляких психопатів та неврастеніків, абераців та гістеричок, така література вихоплювала-би ґрунт із — під своїх власних ніг. Річ ясна, вона може і повинна обхоплювати як-найширший овид, повинна доторкатися найрізномородніших явищ, але життєві питання народу, питання його існування, або упадку мусять стояти на першому плані. А такими питаннями для нас було визволення і освідомлення українського селянства, вироблення нових кадрів інтелігенції, та відновлення української державної ідеї. Скажіть сами, чи могла українська література, і в-загалі культурна праця, ступити на інші шляхи, не на ті, якими вона так пильно, з таким пожертвоуванням прямувала, — на чисто народні шляхи?“

„Значиться ви утилітарист, ви не вірите, що література й штука існувати можуть самі про себе як ціль і спосіб, як щось вищого, вічного, незалежного від теперішньої хвилини і від того шматка землі, на якому даний письменник стоїть? Не вірите, що вона повинна бути тим святим місцем, на якому стрінуться посварені, кровю облиті народи, вона їх добрий дух, апостол збратання і всепрощення.“

Все те дуже гарно в теорії, але в життю инакше. Чому-ж народи мають стрічатися,

як-раз на шляху, яким ідуть всілякі страшні, загадочні, викривлені й збезобразжені постаті, всілякі дивогляди артистичні, нікому, часто і самим авторам незрозумілі. твори? Чи-ж не краще вони заговорять про себе поемами, піснями, образами, вихопленими глибоко з душі народу, живими й щирими творами національними?

(Хата в селі Білоусівці на Поділлі.)

Штука коріниться глибоко в національності, а світовими творами стають звичайно найбільше національні архитвори. Хибаж не наскрізь гелленською ясть „Одиссея“ й „Ілліяда“, хиба не італійскою „Божественна комедія“, не німецьким „Фавст?“ А в музиці — хобаж Моцарт, Бетговен і Вагнер не німецькі і, наскрізь німецькі компоністи, а прецінь

твори їх оббігли цілий світ, стали міжнародним добром?

А між тим, так звані „сальонові твори“, позбавлені національних прикмет, писані нарочно на те, щоб збагатити космополітичний репертуар, яку роль вони відіграли, яке значіння мають вони у світовій скарбниці? Чи багато їх може стати поруч „Ріголетта“ „Льоген-гіна“, „Евгенія Анетіна“, „Кавалерії Рустікани“?

Вагнер був геніяльний творець і реформатор музики, а прецінь він писав для Німців, щоб пустити німецьку музику на нові шляхи, щоб переконати свій народ, що не тільки Італійці є музикальні, але й Німці мають свою, лиш иншу музику. Він минувшину німецького народу поставив перед очи, він на дошки театральні вивів цілий забутий світ германського племені, він багатством поліфонії, силою музичної динаміки збагатив, розвинув і на-сталив душу німецьку, до того, що німецький народ у теперішній війні боровся так довго й хоробро. А мимо того, а можливо, що як-раз тому, став Вагнер світовим музиком, як Нітше світовим філософом. Бо їх творчість впливала з сильного, живого, народнього джерела, вона мала в собі кров, сльози, запал, енергію діла, великого діла, причинитися до величі свого пле-

мені. Вагнер не соромився свого націоналізму і став світовим творцем.

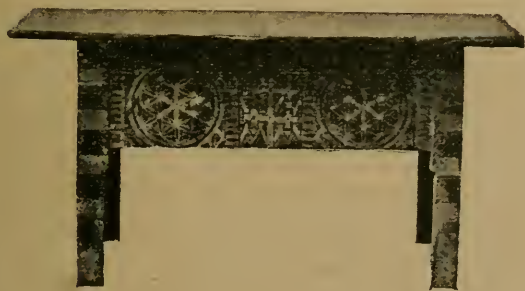
Нам також нема що соромитися, що наша пісня й наша музика так сильно народні. Нема нам що підроблюватися під чужі форми, хорувати на космополітизм. Наша народня пісня, це скарб безцінний, це справді „наша слава“, бо вона причинилася до збереження нашої душі.

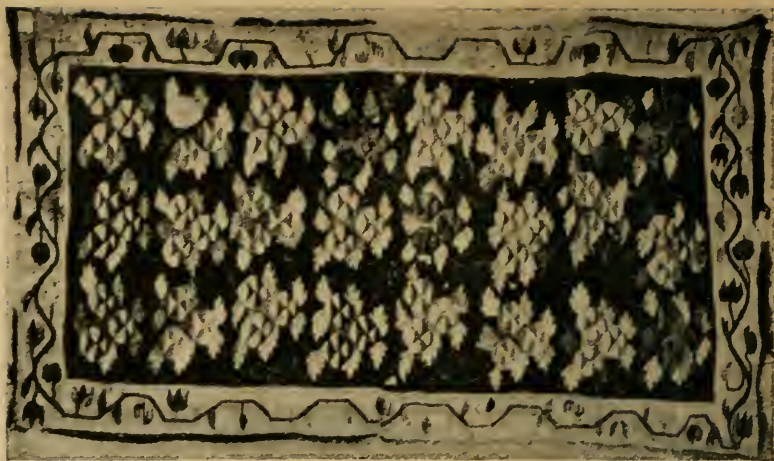
Знаю одного Українця, що винародовився; серед чужих добув собі високий чин і набив кишені. Його не зворушувала ні наша радість, ні наш біль народній. Але, як співали „Родимий краю“, зітхав і очі його заходили імлю, мов вікна під вечір.

Ні, в нашій пісні єсть велика, непоборима сила. Можуть модерні критики вишукувати всілякі хиби в Лисенкових творах, можуть йому не дуже то почетне місце визначувати поміж світовими музиками, а все-ж таки Лисенко великий композитор, особливо у своїх барітонових солях, у піснях, де звенить народня нута, у „Бють пороги“ і „Радуйся ниво“, де він народній музиці дав величній, героїчний вираз. Його вальці, ноктурни і т. д. бліднуть навіть перед „кводлібетами“.

Так само наш театр. Він, що правда не дав драм, які обігли-би світові, столичні сцени, він був українським, народнім театром, але не забу-

ваймо, що як такий, він повнив велику службу; на його дошках грали найсильнішу, найвеличавішу драму, драму боротьби поневоленого народу, із своїм переможцем, — трагедію існування. В поодиноких виставах була горілка і гопак, було дещо може й недуже артистичне, дещо шабльонове, але в цілості той український театр з Карпенком-Карим, Заньковецькою і Садовським на чолі, це був великий подвиг, це було національне діло, котрому світ цілий віддасть колись належну честь. Коли ви, Добродію, це називаєте утилітаризмом, так хай буде що я утилітарист — не соромлюся!

Килим XIII віку з Полтавської губ.

VII.

„Гум! А деж тоді штука? Де її границі? Де те, що зоветься *ars longa*“?

Де? В життю. У вічній боротьбі о заховання і видосконалення гатунку. Нація це також колективний гатунок. Знаю, що хочете сказати. Абсолют — об'явлення істини, не дорогою виключного досліду, а й інтуїції, кидання лучів Рентгена в імлу будучности і т. д.

Ніхто тих високих завдань не віднімає у штуки. Генії це робили й робитимуть далше. Я знаю, право гравітації з'явилося скорше в поезії, чим в науці і поети літали по воздухах скорше, чим офіцери. Але не вільно лиш такі ціли ставити перед штукаю й лі-

тературою, бо вони мусять мати перед собою нічим необмежний простір і конечно мусять, корінитися в житті. Не кождий хоче і любити, мов індійський факір виправлятися у тому, щоб серце пересунути кінцем з лівого боку на правий, звужувати й розширювати зіниці, заперати у собі дух на кільканацять хвилин і таке друге. Багато з талановитих поетів і артистів ставлять собі инше завдання, більше практичне, гуманне, житнерадостне, і їх не треба прозивати миловарами. Не сміє патріотизм, націоналізм, служба народній справі бути менше вартною, чим жловання нервів, намотування мозкових звоїв на якийсь артистичний клубок.

Штука сама про себе, як щось окремого, святого, вартнішого, від чоловіка, від народу, і його життя не існує, й не може існувати.

Що-ж мені з найкращих опер, коли люди будуть глухі, або приглухуваті? Що мені з найгарніших образів, коли їх публіка оглядатиме у подвійних склах на носі? Що мені з найвеличавіших різьб, коли кругом їх снуватимуться люди марні, бліді, калікуваті? Ні, найвищою цілею єсть чоловік, здоровий, гарний, мудрий і добрий — розуміється чоловік вольний. Хто тій ціли служить, хто її має на оці — цей робить добре діло. І ціли тій служить також література, штука і, в-за-

галі культура. Наша-ж література й штука мала на оці добро, красу і волю нашого народу — вона своє діло робила чесно і їй, у теперішній великий момент належиться дяка й увага, а також поміч від дагалу й держави, щоб діло це могла вона ще краще в будуччині робити.

Ритовина Тарасевича.

VIII.

„Значиться, ви вірите, що українська література й мистецтво збудують українську державу?“

Ні. Я знаю, що до цього великого діла треба пустити в рух всілякі інші сили. Я знаю, що німецької держави не збудував Гете, Кант і Бетговен. Треба було багато інших великих будівничих: старого Фрітца, Бісмарка, Мольткого, Але німецька культура підготовила їм ґрунт, впловила серед народу відповідний настрій, дала державній ідеї, так сказати-б рацію істновання.

Будується тепер нова самостійна Україна. Але на тій новій Україні лишається стара російська школа, університет, люди читають дальше „Рѣчь“. „Московскія вѣдомости“, „Кіевскій голосъ“ і їм подібні органи публичної опінії. Молодіж бере духову поживу з творів

Достоевського, Лизогуба, Андрєєва й Бальмонта, світлиці українських домів пристроїні олійними друками із картин Васнецова, Нестєрова, Сорокопуда, наші інтелігенти думають думками Салавійова, Іловайского, Мілюкова; і українські політики, високі урядники, послы, говорять язиком Горчакова, Струвого, Столипіна, наші пані захоплюються „Жізню чоловіка“, „Піковою дамою“, „Чайкою“ і так далше, і так далше, аж до мод Петербурських, до гармушки та красної рубашки. Скажіть-же мені-чи тоді одного гарного ранку не завдадуть собі українські горожани того простого питання: де єсть влистиво тая Україна, пощо її, і нащо собі нею голову морочити?

„Певно, що так“.

От, бачите, тому то ми хочемо, щоб все це було наше, українське: і школа, і мова, і книжка, і образ, і опера, одним словом — все.

„Гарно, але станьмо на тому вищому становищі, про яке ви перед хвилиною згадали, на становищі остаточної цілі всякою культурної праці. Коли тою остаточною цілю єсть чоловік і тільки чоловік, здоровий, мудрий, добрий і коли до виховання такого чоловіка, значиться до поступу, єсть в російськім народі чи-маю готового духового придбання, то чому-ж не брати вам готового, а витрачувати

сили на зготування нових цінностей, котрих вартість, мимоходом скажу, стоїть під великим знаком питання“.

Добродію. Кожда диспута має в собі тую хибу, що сторони розходяться неперекоганими, як розійшлися Лютер і Др. Ек з великої сали на Марбурському замку. Це тому, бо диспутується переважно, про те, що станеться колись, що єсть *in statu nascendi*, про що рішити життя. А життя залежить від множення всіляких, звичайно непередвиджених, обставин. Наша диспута, чи там розмова, тим тяжше, щоб довела до порозуміння, бо ведемо ми її в уяві. Не бачимо себе, отже й не впливаємо на себе безпосередно, як впливає чоловік на чоловіка, коли вони собі в очі глядять. Ви не бачите, чи я говорю щиро, з душі, чи вірю в те, що кажу, чи захоплений я своїми думками, чи ні. Ви можете собі думати, що я звичайний балакун, або хитрець, який вас хоче підійти й звести на путь нечистивих.

Розумієте, що становище моє, не легке. І коли я, знаючи об тім, все-ж таки витрачаю так багато дорогого часу, то видно, що я маю якийсь поважний намір. І я його дійсно маю. Не переконати вас, бо це, як кажу трудно, переконує нас дійсність, а не слово, хоч - би найгарнійше, я хочу довести до якогось порозуміння, хочу з дороги життя усунути зайві

перешкоди. Думаю собі, чей-же воно опісля легче тою дорогою покотиться. Вірите мені?

„Скажім, що вірю.“

Най буде й так, коли не хочете дати певної відповіді.

Отже знайте, що ваші придбання, це ваші, а ми хочемо своїх. Кожному чаловікови це наймилійме, що він сам добуде. Тоді він його вніє цінити. Це мое... І я впевнений, що коли-б російський народ, (в широкому, справді демократичному розумінні цього слова), працював був над витворенням російської культури, то він тепер не нищив-би її з таким легким серцем і так безпощадно, як оце нищить. Подумайте, кільки то добра поруйновано в Росії від часу большевизму, кільки людського життя вбіто грішною, прямо божевільною, рукою, кільки інтелекту згинуло раз на все! А прецінь все воно було власністю російського народу. Видно, що цей народ дивився на річ иншого боку — що він тих цінностей не вважав своїми, що більше, глядів на них, як на якусь ворожу силу, яка стоїть йому на перешкоді до щастя. Де-ж були високогуманні твори Толстого, де-ж його нове євангеліє правди чому не здержало воно тої руйнної роботи? Про инших апостолів поступу нема що й говорити.

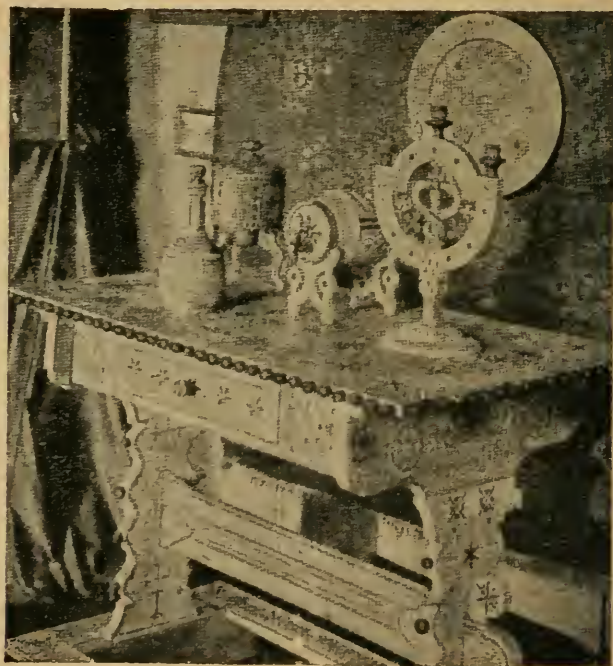
Коли-ж російська культура показалаь без- сильною серед російського народу, коли вона завела, то як-же ви хочете, щоб ми брали її для себе, перещіплювали на нашу землю, на наш український народ?

Ми хочемо, щоб здоровий, мудрий і гарний чоловік родився у нас без ножа, без страшної кровавої купелі, дорогою невпинної еволюції — тому нашим бажанням є допустити народ до праці над устроєм свого власного життя і всіх його придбань, до праці, яка виростила-б з його матеріальних і моральних прикмет, яка відповідала-б його бажанням і якої він опісля боронив-би всіми силами, бо це його,—його рідне, власне, найдоросле в світі!

„І чужому навчайтесь, свого не цурайтесь“ — сказав нам великий поет — серцевід, наш вождь народній і ми того мусимо держатися. Що у чужих, отже й у Росіян єсть доброго та гарного, того ми будемо вчитися, але свого, себ-то тих підстав, тих елементів поступу й розвитку, які криються в душі народу ми не сміємо цуратися, коли не хочемо відбитися від народу.

Найстрашніше, що може бути для держави й народу, це незрозуміння своїх високих завдань, коли держава йде в-право, а народ у-ліво, коли культура одно, а народ друге.

Щоби це не сталося, ми мусимо стояти кріпко й непохитно на національному ґруті, мусимо заєдно прислухатися до того, як бє серце народу. Тільки тоді культура може вести народ, тільки тоді може вона сповняти своє високе, апостольське завдання.

Гупульські інкрустовані вироби
(Львівський музей)

В той спосіб думаємо, і то щиро думаємо, дійти скорше і легче, без страшних зворушень і катастроф до того, щоб на Україні

було гарно й добре, щоб там родились люди чим-раз здоровійші, умнійші й кращі.

Не з ненависти й відрази, не для історичної пімсти відтручуємо чужу руку, від себе, а тому, що не віримо в її силу, в її спроможність, в її добру волю, вважаємо її не придатною, а то й небезпечною для нас. Думаємо, що тая рука має у себе дома до-волі праці, чомуж вона сунеться до нас? Російський інтелект повинен працювати для Росії, щоб вивести її з теперішнього безвідрадного становища. А він тим-часом кидає рідну землю в лиху історичну хвилину і мандрує до нас та ще жадає окремих вигод для себе, окремої уваги й пошани. Говоріть що хочете, але це дивно, неімовірно дивно! Розуміємо важку долю цього інтелекту, там в Росії, але не хочемо щоб він поставив нас у ще тяжше становище тут, у нас, на Україні. Інстинкт самооборони існує у цілій природі і ми його не можемо зрікатися, тим паче, що за ним стоїть ум.

„В своїй хаті своя правда, і сила, і воля“ — сказав колись Шевченко і ми хочемо, щоб тая хата була справді нашою, щоб Україна була українською.

Поки природа й життя не затерло ріжниць між чоловіком півночі й полудня, поки

існують питьоменности національні, поки народи мають свої власні держави й самі ними орудують, а під чужою кермою почувають себе нещасливими, поти й ми не можемо по-нехати права самоозначення, поти й ми хочемо бути у своїй хаті господарями, а не наймитами,—горожанами, а не безправними рабами. Хто стремить щиро до помирення і збратання народів цей не годен і не схоче поставитися ворожо до наших демократичних бажань і до наших поступових культурних стремлінь.

(Тарілка гуцульської роботи).

Книжечка прикрашена між іншими численними знімками з нашої старовини, які видало Т-во „Друкарь“ і „Галицька Накладня“.

